

سوره الف

از صفحه ۱۳۲ تا صفحه ۱۴۰ عدد ۱۴

الف

۱۴۹۷۳

دانشگاه آزاد اسلامی
واحد شاهرود

دانشکده علوم انسانی ، گروه تاریخ
پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد « MA »
گرایش : تاریخ ایران دوره اسلامی

عنوان :

پیوندهای سید جمال الدین اسدآبادی با کارگزاران حکومت ناصری

استاد راهنما :

دکتر ابوالحسن شهواری

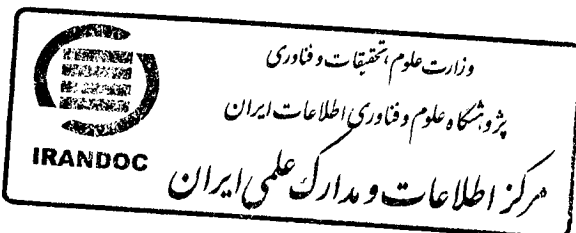
استاد مشاور :

جناب آقای دکتر غلامرضا منتظری

نگارش :

شعبانعلی پایین محلی

۱۳۸۹/۱۰/۵

تابستان ۸۹

ب

۱۴۹۶۳۰

دانشگاه آزاد اسلامی
واحد شاهرود

دانشکده علوم انسانی ، گروه تاریخ
پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد « MA »
گرایش : تاریخ ایران دوره اسلامی

عنوان :

پیوندهای سید جمال الدین اسدآبادی با کارگزاران
حکومت ناصری

نگارش :

شعبانعلی پایین محلی

تابستان ۸۹

۱. دکتر ابوالحسن شهواری
۲. دکتر غلامرضا منتظری
۳. دکتر محمد نبی سلیم
۴. دکتر مهری ادیسی

هیأت داوران :

سپاسگذاری :

شکرو سپاس مخصوص خدای یکتاست ، که به انسان این موجود دو سرشتی ، دانش و حکمت آموخت و با راهنمایی پیامبران رذایل خبیثه را معدوم ، و جایگاه انسانیت را تا اشرف مخلوقات سوق داد. الهی توانایی را در وجودم قرار ده تا با اندک آموخته ای که جز با لطف بی کران حق تعالی نصیبم شده با کمال اخلاص در راه اعتلای آرمانهای انسانی قرار دهم .

در اینجا خود لازم و واجب میدانم که از کلیه اساتید دوران تحصیل و بزرگوارانی که در تحقق پایان نامه یاور و مددجوی بوده اند مراتب سپاسگذاری قدردانی خود را ابراز نمایم .

با سپاس فراوان از راهنمایی های ارزشمند استاد فرزانه ، جناب دکتر ابوالحسن شهواری که با ارائه رهنمودهای اصولی و علمی ، اینجانب را در انجام این تحقیق راهنمایی نمودند.

همچنین از جناب دکتر غلامرضا منتظری علیرغم مشغله فراوان کاری مشاوره پایان نامه را تقبل نموده اند نهایت تشکر و قدردانی می نمایم .

از جناب دکتر سلیم و دکتر ادیسی که زحمت داوری این پایان نامه را پذیرفته اند بسیار متشکرم .

از زحمات بی شائبه خانواده ام که همواره درطول دوران تحصیل یاور و پشتیبان من بوده اند تشکر می نمایم. و جا دارد از صبر و متانت فرزندانم (ساجده و سجاد) و پذیرش مسئولیت توسط همسر فداکارم که باعث تشویق در اعتلای اهدافم شد، صمیمانه قدر دانی کنم .

از همکاری صمیمانه مسئولین کتابخانه آستان قدس رضوی و کتابخانه تخصصی تاریخ و (مرکز پژوهشها) بسیار سپاسگذارم .

با تشکر ویژه از پرسنل زحمتکش مسجد جامع گرگان ، مسجد امام جعفر صادق کوی انقلاب، میرفندرسکی و بشارت گرگان که اینجانب را یاری دادند.

درپایان از همه سروران گرامی ، اساتید ارجمند و دانشجویان گرامی خصوصاً دوست عزیزم سعدالله غدیری جز که با اینجانب همکاری داشتند کمال تقدیر و تشکر را داشته و توفیق همه را از درگاه باری تعالی خواستارم.

تقدیم به :

خانواده عزیزم که مشکلات دوران تحصیل را با نهایت فداکاری تقبل

نمودند.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	چکیده
۲	مقدمه
۲	طرح و بیان کلی موضوع
۳	هدف پژوهش
۳	پرسش ها و فرضیات
۴	پیشینه تحقیق
۴	روش پژوهش
۷	تاریخ نگاری یک عصر

فصل اول : شرح و حال زندگی سید جمال الدین اسدآبادی ، سفرها و آرمانهای اصلاحی

بخش اول : از تولد تا شهرت

۱۸	۱-۱-۱- سید جمال و اختلاف در ملیت
۲۷	۲-۱-۱- نسب سید جمال الدین اسدآبادی و تولد وی
۳۰	۳-۱-۱- نظر نویسنده در مورد ایرانی بودن سید جمال الدین
۳۱	۴-۱-۱- تحصیلات سید از قزوین تا سفر به عثمانی

بخش دوم : سید جمال الدین اسدآبادی دوران شهرت از مصر تا بوشهر

۳۸	۱-۲-۱- شهرت سیاسی سید جمال الدین و اقامت او در مصر (۱۲۸۷ ق)
۴۶	۲-۲-۱- واژه فراماسون و فراماسونری در ایرانیان
۵۱	۳-۲-۱- علت پیوستن سید جمال الدین به فراماسون و خروج از آن
۵۷	۴-۲-۱- سید جمال الدین در هند و شهرت سیاسی در پاریس ، لندن و بوشهر

بخش سوم : سید جمال الدین از تهران ۱۳۰۴ تا تهران ۱۳۰۷

۶۳	۱-۳-۱- علت ورود سید جمال الدین به ایران و خروج از آن (۱۳۰۴ قمری)
۶۵	۲-۳-۱- سید جمال الدین در روسیه و ملاقات با تزار روس
۶۷	۳-۳-۱- سفر دوم سید جمال الدین به تهران با ناصرالدین شاه و نوشتن قانون
۶۹	۴-۳-۱- روشنگری سید جمال الدین ، نوشتن نامه به علماء و تشکیل حوزه بیداری

بخش چهارم : جنبش تنباکو در ایران و نقش سید جمال الدین

- ۷۶ ۱-۴-۱- مذاکرات قرار داد رژی و تطمیع درباریان و اهداف متقابل
- ۸۰ ۲-۴-۱- سید جمال الدین و سید علی اکبرفال امیری ، ملامت ناصرالدین شاه و مقاله ملی
- ۸۳ ۳-۴-۱- تبعید سید جمال الدین ، تحریک میرزای شیرازی
- ۸۸ ۴-۴-۱- نظرمیرزای شیرازی در مورد سید جمال الدین و تصورنویسنده از تأثیرپذیری نامه وی بر فتوای میرزای شیرازی

بخش پنجم : سید جمال الدین از لندن ۱۳۰۹ تا عثمانی و شهادت

- ۹۲ ۱-۵-۱- سفر سید جمال الدین به لندن و اقدامات وی علیه ناصرالدین شاه
- ۹۷ ۲-۵-۱- سید جمال الدین در عثمانی و اقدامات وی
- ۱۰۱ ۳-۵-۱- نقش سلطان عثمانی در مرگ ناصرالدین شاه و سید جمال الدین اسدآبادی و اختلاف نظرات

بخش ششم : سید جمال الدین مصلح و درمانگر جهان اسلام و اندیشمندان

- ۱۰۹ ۱-۶-۱- مفهوم اصلاح ، اهداف و آرمانهای اصلاح طلبی سید جمال الدین
- ۱۱۶ ۲-۶-۱- سید جمال الدین و اتهامات ، دفاع از اتهامات
- ۱۲۱ ۳-۶-۱- میراث سید جمال الدین درمان جهان اسلام و رمز جاودانگی آن
- ۱۲۶ ۴-۶-۱- دستاورد های سید جمال الدین ، اعتلای ایران و جهان اسلام و ویژگیهای ذاتی و آثار وی
- ۱۳۰ ۵-۶-۱- نظرات نویسندگان و اندیشمندان در مورد سید جمال الدین
- ۱۳۸ ۶-۶-۱- سید جمال الدین مهره انگلیس و تصور نویسنده در مورد وی

فصل دوم : پیوندهای سید جمال با ناصرالدین شاه و کارگزاران حکومت ناصری

بخش اول : سید جمال الدین اسدآبادی ، ناصرالدین شاه و شاهزاده ظل السلطان

- ۱۴۳ ۱-۱-۲- شرح حال زندگی ناصرالدین شاه و سفر سید جمال الدین به ایران تا خروج وی
- ۱۴۶ ۲-۱-۲- ارتباط مجدد سید جمال الدین با ناصرالدین شاه تا سفر دوم وی به ایران
- ۱۵۰ ۳-۱-۲- خروج سید جمال الدین از ایران و اقداماتش علیه ناصرالدین شاه(۱۳۰۷)
- ۱۵۸ ۴-۱-۲- شرح حال زندگی شاهزاده ظل السلطان و رقابت با برادران
- ۱۶۱ ۵-۱-۲- دعوت ظل السلطان از سید جمال الدین به اصفهان و اهداف متقابل

بخش دوم : سید جمال الدین اسدآبادی و صدراعظمها

- ۱۶۶ ۱-۲-۲- شرح حال زندگی امین السلطان و ارتباط وی با سید جمال الدین و اخراج وی در سفر اول
- ۱۷۲ ۲-۲-۲- ملاقات سید جمال الدین و امین السلطان و هدف صدراعظم از فرستادن سید به روسیه و دعوت به ایران

- ۱۷۴ ۲-۲-۳- امین السلطان عامل بست نشینی سید جمال و تحقیر وی و تصورات سید جمال الدین از وی
- ۱۷۸ ۲-۲-۴- امین السلطان از مرگ ناصرالدین شاه تا ترور و پایان حیات
- ۱۸۰ ۲-۲-۵- شرح حال و زندگی امین الدوله و اقدامات وی و رقابت سیاسی با امین السلطان
- ۱۸۳ ۲-۲-۶- امین الدوله و آشنایی با افکار سید جمال الدین ، مساعدت و ملاقات با وی
- ۱۸۷ ۲-۲-۷- شرح حال زندگی میرزا نصراله خان نائینی مشیرالدوله و ارتباطش با سید جمال الدین

بخش سوم : سید جمال الدین اسدآبادی و صاحب منصبان دربار ناصر

- ۱۹۱ ۲-۳-۱- شرح حال زندگی محمد حسن خان صنیع الدوله (اعتماد السلطنه)
- ۱۹۴ ۲-۳-۲- ارتباط اعتماد السلطنه با سید جمال الدین اسدآبادی
- ۱۹۶ ۲-۳-۳- شرح حال زندگی محمد حسن امین الضرب (کمپانی)
- ۲۰۰ ۲-۳-۴- آشنایی امین الضرب با سید جمال الدین از سفر اول تا سفر دوم و مکاتبات با وی
- ۲۰۸ ۲-۳-۵- شرح حال زندگی میرزا ملکم خان و ارتباط با سید جمال الدین و انتشار روزنامه حامی اصلاحات
- ۲۱۷ ۲-۳-۶- شرح حال زندگی علی قلی خان مخبرالدوله و ارتباط وی با سید جمال الدین اسدآبادی
- ۲۱۹ ۲-۳-۷- مختار خان و سید جمال الدین اسدآبادی

بخش چهارم : سید جمال الدین اسدآبادی و روحانیون آزادخواه

- ۲۲۳ ۲-۴-۱- شرح حال زندگی سید محمد طباطبائی و ارتباط وی با سید جمال الدین اسدآبادی
- ۲۲۵ ۲-۴-۲- شرح حال و زندگی شیخ هادی نجم آبادی و ارتباطش با سید جمال الدین و نقش بیدارگری وی
- ۲۲۸ ۲-۴-۳- شرح حال زندگی ملک المتکلمین و ارتباطش با سید جمال الدین اسدآبادی

بخش پنجم : سید جمال الدین اسدآبادی ، اعیان ، مریدان و دست پروردگان

- ۲۳۲ ۲-۵-۱- شرح حال و زندگی نصرالله خان دبیرالملک و ارتباط وی با مقاصد سیاسی سید جمال الدین اسدآبادی
- ۲۳۳ ۲-۵-۲- شرح حال و زندگی میرزا رضا کرمانی و شیفتگی و ارتباط وی با سید جمال الدین اسدآبادی
- ۲۳۸ ۲-۵-۳- شرح حال و زندگی حاج محمد علی سیاح و ارتباط و همکاری وی با سید جمال الدین اسدآبادی
- ۲۴۳ ۲-۵-۴- شرح حال و زندگی حاج حسین امین الضرب و ارتباط وی با سید جمال الدین اسدآبادی

بخش ششم : سید جمال الدین اسدآبادی ، شعراء ، فضلاء و...

- ۲۴۸ ۲-۶-۱- شرح حال و زندگی محمد حسین فروغی و ارتباط وی با سید جمال الدین اسدآبادی
- ۲۵۱ ۲-۶-۲- شرح حال و زندگی فرصت الدوله و ارتباط وی با سید جمال الدین اسدآبادی
- ۲۵۳ ۲-۶-۳- شرح حال و زندگی محمدعلی خان سدید السلطنه و ملاقات وی با سید جمال الدین اسدآبادی
- ۲۵۶ ۲-۶-۴- شرح حال زندگی میرزا ابوالحسن خان جلوه و ملاقات وی با سید جمال الدین

- ۲۵۷ ۵-۶-۲ شرح حال زندگی اسدالله خان خرقانی و ملاقاتش با سید جمال الدین
- ۲۵۸ ۶-۶-۲ شرح حال محمد حسن شریعتمدار و مناظره وی با سید جمال الدین
- ۲۵۸ ۷-۶-۲ شرح حال دکتر مهدی خان و همراهی با مقاصد سید جمال الدین
- ۲۵۹ ۸-۶-۲ نظرات میرزا غلامحسین خان افضل الملک و هدایت الله خان گیلان شاه در مورد سید جمال الدین اسدآبادی

نتیجه گیری

پیوست ها

- ۲۶۲ پ-۱- تصویر سید جمال الدین اسدآبادی
- ۲۶۵ پ-۲- تصویر سید جمال الدین اسدآبادی در لباس فراماسون
- ۲۶۶ پ-۳- تصویر سید جمال الدین اسدآبادی در لباس استانبولی
- ۲۶۷ پ-۴- تصویر سید جمال الدین اسدآبادی در کسوت‌های مختلف
- ۲۶۸ پ-۵- تصویری از گذرنامه سید جمال الدین اسدآبادی
- ۲۶۹ پ-۶- تصویری از نشریه ضیاء الخالفین
- ۲۷۰ پ-۷- تصویری از نشریه عروه الوثقی
- ۲۷۱ پ-۸- تصویری از ناصرالدین شاه قاجار
- ۲۷۲ پ-۹- تصویری از شاهزاده ظل السلطان
- ۲۷۳ پ-۱۰- تصویر صدراعظم میرزا علی اصغر خان امین السلطان
- ۲۷۴ پ-۱۱- تصویر صدراعظم میرزا علیخان امین الدوله
- ۲۷۵ پ-۱۲- تصویری از اعتمادالسلطنه در حال خواندن روزنامه برای ناصرالدین شاه
- ۲۷۶ پ-۱۳- تصویری از سید جمال الدین و حاج محمدحسن امین الضرب و همراهان
- ۲۷۷ پ-۱۴- تصویری از میرزا ملکم خان
- ۲۷۸ پ-۱۵- تصویری از آیت الله حاج میرزا حسن شیرازی
- ۲۷۹
- ۲۸۰

منابع و مأخذ

سایت ها

- ۲۸۱
- ۲۹۶
- ۲۹۷ چکیده انگلیسی

چکیده :

حوادث دوران ناصرالدین شاه باعث بروز حوادث و ظهور اندیشمندانی در ایران گردید ، در این میان از اندیشمندانی که نقش عمده در بیداری افکار عمومی ایرانیان داشت شخصیت فرهیخته و روشنفکر دینی سید جمال الدین اسدآبادی می باشد.

سید جمال الدین با هدف بیداری جهان اسلام سفرهای طولانی چهل ساله ای را در پیش گرفت و در تمام این مدت با تلاشهای نستوه و خستگی ناپذیر مصائب و مشقات را تحمل و سعی وافر داشت تا با ارتباط نزدیک با کارگزاران حکومت های اسلامی از جمله ایران ، حس خوداتکایی با معیارتمسک به ارزشهای اسلامی و قرآنی را نزد مسلمین احیاء نماید.

از مسافرتها طولانی و متعدد وی از جمله دو بار سفر او به ایران و ملاقاتهای مکرر وی با ناصرالدین شاه و کارگزاران حکومتی در ایران ، و اقامت ایشان در تهران و شهر ری ما شاهد ارائه طرحها و اصلاحاتی جهت تغییرات اساسی در اداره امور کشور و قانون مداری ، مبارزه با استبداد حکومت ناصری از سوی وی می باشیم. در این نوشتار به زندگی و شرح حال ، اصل و نسب سید جمال ، شرح مسافرتها وی به سرزمینهای اسلامی ، نحوه وفات وی در عثمانی و بدنبال آن تأثیر شگرف و عمیق اندیشه های اصلاحی وی ، نظرات اندیشمندان معاصر در این زمینه و همچنین ارتباط و پیوندهای سید جمال الدین با کارگزاران حکومت ناصری ، از جمله شاهزاده ظل السلطان ، صدراعظمها ، صاحب منصبان حکومتی ، و از طرف دیگر روحانیون آزادیخواه ، شخصیتهای علمی و ادبی و فلسفی اشاره گردیده است.

مقدمه :

طرح و بیان کلی موضوع :

اهمیت تأسیس سلسله قاجار در ایران متناسب پیدایش رنسانس در اروپا و آغاز تغییرات و تحولات اجتماعی در صحنه های سیاسی اجتماعی و بین المللی بوده است، شرایط حساس جغرافیایی ایران در عهد قاجار باعث جلب توجه اروپائیان به سرزمین ایران شد . آشنایی تدریجی ایرانیان با سبک و سیاق اروپا دروازه های ترقی و قانون خواهی را به سوی ما بازگشود و باعث شتاب در عرصه تحولات در ایران شد . اصلاحات امیرکبیر و سپهسالار و ظهور روشنفکران دینی و غیر دینی مانند سید جمال الدین اسدآبادی ، میرزا ملکم خان ، طالبوف ، آخوند زاده ، مستشارالدوله و شیخ هادی نجم آبادی بعنوان پیش قراولان مشروطه در ایران ابزار وجود نمودند و جامعه ایرانی در مسیر تغییری بس شگرف قرار دادند بعضی از شخصیت های سیاسی اجتماعی در تاریخ ایران باعث پیدایش جنبشهایی شده اند که شاید خود نیز تصور آنها نیز ننموده اند یا در قید حیات نبودند که نمونه بارز آن سید جمال الدین اسدآبادی می باشد اگر چه او خود پیشتر وقوع چنین حوادثی و مرگ امپراطوری را پیشاپیش وعده داده بود. وی با انگیزه تغییر و اصلاحاتی بنیادی خواستار حذف استبداد و احیای مشروطه با الگوبرداری از احکام اسلام و قرآن بوده است و تا حد توان تلاش نموده است تا حکام ، دولت مردان و عوامل حکومتی اعم از حکام ولایات و غیره را در این مقصد شریک و مساعی خود قرار دهد گرچه به علت خوی استبداد حکومتها و حکومتگران و دولتمردان تلاشهای وی در آینده ای نه چندان دور در دوره مشروطه مثمر ثمر واقع شد.

هدف پژوهش :

ضرورت آشنایی با تغییرات و تحولات اساسی در عصر ناصری و آشنایی با چهره های نامدار و تأثیرگذار در جامعه ایران و فراتر از آن جهان اسلام و آغاز بیداری نوین در جوامع اسلامی در برابر استبداد حکام و استعمار زمانه انگلستان ایجاب می نماید تا این نامداران گمنام اما تأثیر گذاری مانند سید جمال الدین اسدآبادی معرفی و نقش آفرینی وی در عرصه های سیاسی اجتماعی جهان اسلام و ایران مورد کنکاش و تحقیق گیرد. تغییرات سریع و عمده ایران در عصر ناصری و چهره های متعدد با انگیزه های متفاوت و عملکرد های مختلف باعث جلب توجه نسبت به چنین شخصیتی گردید که هیچ مورخی یا آزادیخواهی منصف در اندیشه های اصلاحی و قانون مداری وی شک و تردید ننموده است گرچه در مورد اصل و نسب و زادگاه و مرگ وی نظرات متعدد می باشد اما افکار و اندیشه های والای وی تا به امروز سرلوحه راه آزادیخواهان قرار گرفته است و شناساندن چنین چهره هایی درخشان ایران و جهان اسلام برای نسلهای جدید و جوانان که سرمایه ای ارزشمند و زوال ناپذیر در تاریخ ایران میباشد لازم و ضروری به نظر می رسد. انتخاب سید جمال الدین هم به عنوان مصلح جهان اسلام و بیدارگر شرق و ارتباطش با دربار ناصرالدین شاه و کارگزاران حکومت ناصری و ارتباط وی با آنها بر هدف تحقیق می افزاید.

پرسش ها و فرضیات :

در این تحقیق پرسشهایی به شرح ذیل مد نظر می باشد :

۱. ارتباط سید جمال الدین با کارگزاران باعث چه تحولاتی در ایران و جهان اسلام شده است ؟
 ۲. ارتباط و پیوند سید جمال الدین اسدآبادی با کارگزاران حکومت ناصری چگونه میسر شده است ؟
- با توجه به تحقیقات و پژوهشهای بعمل آمده می توان چنین فرضیاتی را مطرح نمود :
۱. ارتباط سید جمال الدین اسدآبادی با کارگزاران دوره ناصری باعث رواج اندیشه اصلاح طلبی شد .
 ۲. ارتباط سید جمال الدین اسدآبادی با کارگزاران دوره ناصری باعث آشنایی وی با اوضاع دربار ایران شد.

پیشینه تحقیق :

گرچه در مورد سید جمال الدین مطالب متعددی در قالب کتاب ، مقاله جمع آوری شده است و هر نویسنده تلاش نموده است بعدی از ابعاد وی را مورد بررسی قرار دهد ، مثلاً آقای سید حسن تقی زاده در مجله کاوه بعد بیدارگری و شجاعت وی را مورد تأیید قرار داده است و آقای غلامرضا سعیدی در کتاب مفخر شرق و مرتضی مدرس چهاردهی در کتاب سید جمال الدین و اندیشه های او بعد مبارزاتی سید را مورد بررسی قرار داده اند و آقای محیط طباطبائی در کتاب نقش سید جمال الدین در بیداری مشرق در بعد بیدارگری و روشنگری و مصلح گری سید در ایران و جهان اسلام پرداخته است گرچه آقایان مرتضی مطهری ، علی اصغر شمیم ، حمید عنایت ، عبدالهادی حائر ، واثقی صدر ، میرزا لطف الله خان اسدآبادی و ناظم الاسلام کرمانی در مورد سید قلم فرسایی نموده اند و ابعادی از شخصیت سیاسی اجتماعی وی را مورد بررسی قرار داده اند اما در این رساله تلاش شده است از افق دیگری آن ارتباط و پیوند سید جمال الدین با ناصرالدین شاه و کارگزاران حکومتی وی مورد بررسی قرار گیرد .

روش پژوهش :

در این رساله روش تحقیق بر دو محور توصیفی و تحلیلی استوار شده است . در روش توصیفی تلاش شده است توصیفی عینی و واقعی و منظم از یک واقعیت یا موضوعی بدون هیچگونه تغییر یا دخالت ذهنی پرداخته شود.

در روش تحلیلی یا علی و معلولی روابط متغیرهایی که در گذشته وجود داشته از طریق پیگیری و کشف بررسی روابط میان عوامل بروز یک واقعه بر علل وقوع آن می پردازد .

این رساله شامل دو فصل و هرفصل آن شامل شش بخش مجزا می باشد .

درفصل اول آن به شرح و احوال و زندگی سید و آرمانهای وی مفصلاً پرداخته شده است و به شش بخش تقسیم شده است .

بخش اول : از تولد و شرح حال زندگی سید جمال الدین تا دوران شهرت را مورد نقد و بررسی قرار داده است.

در بخش دوم : به دوران شهرت سید جمال الدین و اقامت وی از مصر تا بوشهر (۱۲۸۷ تا ۱۳۰۳ ق) می پردازد.

در بخش سوم : به سفر سید جمال الدین اسدآبادی به تهران به سال (۱۳۰۴ ق) تا سفر دوم وی در سال ۱۳۰۷ اشاره شده است .

در بخش چهارم : به جنبش تنباکو و نقش سید جمال الدین اسدآبادی در آن پرداخته شده است .
در بخش پنجم : به عزیمت سید جمال الدین به لندن تا اقامت وی در عثمانی و شهادت وی را مورد بررسی قرار داده است .

در بخش ششم : مبحث پایانی فصل اول به نقش اصلاح گری و درمانگری سید در جهان اسلام و نظرات اندیشمندان در مورد وی اشاره شده است .

در فصل دوم به پیوند های سید جمال الدین با ناصرالدین شاه و کارگزاران ناصری اشاره شده است و شامل شش بخش مجزا می باشد.

بخش اول : ارتباط سید جمال الدین با ناصرالدین شاه قاجار و شاهزاده ظل السلطان را مورد بررسی قرار داده است .

بخش دوم : نیز به طور مفصل به روابط سید جمال الدین اسدآبادی با صدراعظمهای قاجاری در عهد ناصرالدین شاه ، مظفرالدین شاه مانند امین السلطان ، امین الدوله و مشیرالدوله پرداخته شده است .

بخش سوم : به روابط سید جمال الدین و صاحب منصبان حکومتی دربار ناصرالدین شاه شامل شخصیتهایی چون محمد حسن خان صنیع الدوله ، حاج محمد حسن امین الضرب ، میرزا ملکم خان ، علیقلی خان مخبرالدوله و مختار خان اشاره شده است .

در بخش چهارم : به چگونگی ارتباط سید جمال الدین با روحانیون آزادیخواهی مانند سید محمد طباطبائی ، شیخ هادی نجم آبادی و ملک المتکلمین را مورد بررسی قرار داده است .

در بخش پنجم : به بررسی ارتباط سید جمال الدین با اعیان مثل میرزا نصرالله خان ، دبیرالملک و مریدان و دوستان وفادار سید مانند میرزا رضا کرمانی و محمد علی سیاح و دست پرورده سید جمال الدین ، محمد حسین امین الضرب اشاره شده است .

در بخش ششم : به ارتباط سید جمال الدین با دیگر شخصیت‌های مهم علمی فرهنگی مانند شعرا و فضلا و فلاسفه پرداخته شده است و در پایان به نتیجه گیری به پایان رسیده است .

در نهایت اسامی منابع و مأخذ که مورد استفاده قرار گرفته در پیوستها معرفی گردیده است .

در پایان بر خود لازم می دانم از زحمات بی شائبه اساتید محترم دکتر ابوالحسن شهواری و غلامرضا منتظری که یاریگر در این رساله بوده اند صمیمانه تقدیر و تشکر و قدردارنی نمایم .

تاریخ نگاری یک عصر :

تاریخ نگاری یعنی نگارش کتب تاریخی ، که در ایران سابقه ای طولانی دارد . وجود خداینامه ها و کارنامکها، حاکی از فن تاریخ نگاری در ایران باستان و نشان دهنده ثبت و ضبط دقیق رویدادهای هر دوره و دودمان پادشاهی است که توسط موبدان و کاتبان و دبیران انجام شده است . با ورود اسلام به ایران با توجه به تنوع و تعدد تکثر آثار تاریخی سیره نویسی رونق یافت و مورخان ایرانی تا سده چهارم هجری پیرو این سبک و سیاق بودند اما با رشد فرهنگ و ادب گسترش دیوان سالاران ایرانی در عصر ترکان تاریخ نویسی ایران به زبان فارسی رونق یافته و پایانی بر نگارش عربی گماشت .

در سده های ۱۱ و ۱۲ هجری تلاشهایی در عرصه تاریخ نگاری صورت گرفت . در این دوره خصوصاً در عصر صفوی برخی از مورخان با ادامه اسناد و اطلاعات و استناد به مدارک و ذکر اوضاع اجتماعی تا حدودی تاریخ نگاری سنتی ایران به زمینه های تحول در تاریخ نویسی سوق داد .

در عصر قاجار ، آثار و کتب تاریخی تنوع بیشتر یافته بطوریکه نگارش سفرنامه ها ، خاطرات ، ترجمه ها ... خبر از آغاز تحولی بنیادی در تاریخ با ارائه به آثار متنوع و منابع متعدد زمینه های نقد و تحلیل را فراهم نمود.

ما بواسطه اهمیت دوره قاجار با توجه به تعدد و تکثر کتب ضمن معرفی منابع مهم تاریخ قاجار به نقد و تحلیل برخی از آنها پرداخته است .

بحثی مختصر پیرامون برخی از منابع و مأخذ :

در این قسمت به معرفی کتبی پرداخته شده که نقش مهمتری در تدوین این رساله داشته و مولفان آن از موقعیت و اعتبار بیشتری برخوردار بوده است .

بر این اساس کتب مورد استفاده قرار گرفته به دو دسته منابع (ایرانی و خارجی) و مطالعات و تحقیقات تقسیم گردیده است . دربخش منابع بیشتر بر آثاری تأکید شده که مولفین آن به اسناد و مدارک دولتی دسترسی داشته یا با دربار و درباریان و کارگزاران حکومت روابط نزدیکی داشته اند و یا خود از صاحب

منصبان و کارگزاران حکومت بوده اند و در جریان چگونگی تغییر و تحولات حکومت قرار داشتند و می توانند اطلاعات مفیدی را به ما ارائه دهند.

آثار مولفین خارجی به این جهت که توجه به اموری مانند موسسات لشکری و کشوری اوضاع احوال اجتماعی و علل پیدایش حوادث و خصوصیات فکری ذاتی و اخلاقی کارگزاران حکومتی را داشته اند از درجه اعتبار برخوردار است اما باید دقت نمود که استفاده از این منابع دلیل بر صحت تمامی آنها نیست بلکه توجیه کننده آمال شخصی و ملی با توجه به سیاستهای کشورشان در برابر کشور ما بوده است . در قسمت مطالعات و تحقیقات نیز سعی شده است از مطالب که دارای اسناد و مدارک که شاید در بعضی از منابع اصلی نیز ذکر نشده است استفاده شده است .

الف: منابع فارسی :

۱. آثار اعتماد السلطنه از منابع مهم پژوهش عصر ناصری است که بررسی برخی از آنها ضروری می باشد:

آثار اعتماد السلطنه :

آثار اعتماد السلطنه از آثار مهم و ارزشمند دوران ناصرالدین شاه می باشد وی که سالها ی طولانی در دربار ناصرالدین شاه به سمت های متعدد و روزنامه خوان مخصوص ناصرالدین شاه که از اطلاعات بسیار غنی برخوردار بوده می تواند اطلاعات ارزشمندی در اختیار محققان قرار دهد . محمد حسن خان اعتمادالسلطنه فرزند حاجی علی خان حاجب الدوله خان مقدم مراغه ای که در ۲۱ شعبان ۱۲۵۹ در تهران متولد گردید و وارد درالفنون گردید و به فراگرفتن زبان فرانسه و تعلیمات نظامی مشغول شد و به درجه سرهنگی و آجودانباشی نیز رسید و برای تکمیل تحصیلات چهار سال عازم فرانسه شد . بعد از بازگشت به ایران به عنوان مترجم ناصرالدین شاه و به ریاست « دارالطباعه » و « دارالترجمه » منصوب شد و لقب صنیع الدوله گرفت و به سمت وزیر انطباعات نیز رسید .

روزنامه خاطرات اعتماد السلطنه :

این کتاب ارزشمند از مهمترین منابع و مأخذ سالهای پایانی سلطنت ناصرالدین شاه به حساب می آید و حاوی اخبار و گزارشات و نکات فراوانی پیرامون مسائل سیاسی ، اجتماعی ، اقتصادی و اداره کشور می باشد که در آثار دیگران در عصر قاجاریه یافت نمی شود.

این اثر به دور از چشم دیگران و درباریان شرح حال هرروز را به همراه دستخط همسرش بدون امید و ضعف نگاشته و این امر به اهمیت این کتاب افزوده است .

در این رساله از ارتباط اعتماد السلطنه با سید جمال و ملاقاتهای وی با او و ناصرالدین شاه و شخصیت‌های دیگر مانند امین الدوله و حاج امین الضرب و چگونگی آشنایی با او و دعوت او به ایران و ارتباط نزدیک و دوستانه وی با شاه استفاده شده است .

خلسه :

این کتاب در سالهای پایانی زندگی اعتماد السلطنه نوشته شده است این اثر ارزشمند بعد از مرگ وی توسط همسرش به کتابخانه رضوی تقدیم شده و بعدها در مشهد به چاپ رسید . اعتماد السلطنه نظرات خود را در این کتاب در حالت خواب و بیداری بیان می نماید و به درخواست آقا محمدخان قاجار وزرای قاجاری از ابراهیم خان کلانتر تا امین السلطان را محاکمه می کند. از مباحث این کتاب در مورد شرح حال امین السلطنه استفاده شده است .

۳. البته از کتاب المأثر و الاثار نیز استفاده اندکی در باب ساخت شخصیت‌هایی چون سید جمال و میرزا ابوالحسن جلوه شده است .

شرح حال تاریخ بیداری ایرانیان:

محمد ملقب به ناظم الاسلام پسر علی کرمانی الاصل از فضلا و مولفین معروف کرمان است . در نیمه آخر قرن سیزدهم هجری در کرمان متولد شد . برای تکمیل تحصیلات به تهران مسافرت کرد ، سالی چند در آن شهر به تألیف و تخفیف و تدریس گذرانید ، افزون از ده مجلد کتاب بزرگ و کوچک از خود به یادگار

گذارد و نگاه به کرمان برگشت و سالی چند در دادگستری به شغل قضا مشغول بود و سرانجام در صفر ۱۳۳۷ قمری در پنجاه و هفت سالگی درگذشت و در مقبره سید علویه کرمانی مدفون گردید .

تاریخ بیداری ایرانیان :

تاریخ بیداری ایرانیان ، شرح تلاشهای ملتی از جان گذشته و از ستم استبداد بجای آمده است در راه برافکندن حکومت فردی و استقرار نظامی قانونی و ایجاد جامعه ای آزاد و مترقی و در سلطه بیدارگر و بی منطقی استبداد ، مرحوم ناظم الاسلام کرمانی از شب سه شنبه دوم ذی حجه ۱۳۲۲ به ثبت دیده ها و شنیده ها پرداخته.

تاریخ بیداری مشتمل بر دو بخش است : بخش اول شامل مقدمه و جلد های اول تا سوم و بخش دوم به جلد های پنجم و ششم اختصاص یافته است .

در بخش اول که مقدمه و جلد های اول تا سوم را شامل گردیده و رویدادهای مهم تاریخ ایران از شرح حال شخصیتها و حوادثی چون واقعه رژی و ماجراهای مهاجرت صغری و مهاجرت کبری ، بازگشت مهاجرین ، تدوین نظامنامه انتخاباتی و تشکیل مجلس مفصلاً بیان نموده است .

تاریخ روابط سیاسی ایران و انگلیس (جلد چهارم و پنجم) :

این کتاب ارزشمند اطلاعات مفیدی از باب روابط ایران از فصل شصتم الی هفتادم (ص ۱ الی ۴۵۰) و نیز اطلاعاتی در مورد سید جمال از ص ۱ الی ۳۹) می پردازد و در فصل ششم به طور اجمالی به شرح حال سید جمال الدین اسدآبادی معروف به افغانی از تولد و ایرانی بودن ایشان و شرح سفرهای وی تا وفات سید در پنجم رجب ۱۳۱۴ را مورد بررسی قرار می دهد. در تحقیقات اخیر از سفرهای سید در کشورهای متعدد استفاده شایانی شده است، زیرا که برخورد سید با افراد مختلف در سفره های آسیایی و اروپای را مورد بررسی قرار داده است .

کتاب سیاستگران دوره قاجار :

این کتاب ارزشمند شامل مقدمه و ترجمه احوال ۶ نفر از شخصیت‌های مهم قاجاریه را مورد بررسی قرار می‌دهد و توانسته اطلاعات سودمندی در مورد شرح حال و احوال میرزا ملکم خان محمدحسن خان اعتمادالسلطنه و سید جمال الدین اسدآبادی را در اختیار محققان قرار دهد.

کتاب خاطرات سیاسی میرزا علی خان امین الدوله :

خاطرات سیاسی امین الدوله تا صفحه ۲۳۶ به قلم خود نویسنده است و از آن به بعد تا انتها تغییر سبک نگارش آن مشهود است و به نظر می‌رسد توسط فرزندش محسن خان معین‌الملک نوشته شده باشد این کتاب، پیشگفتار و مقدمه و دریاچه و خلاصه‌ای از شرح حال شاهان قاجار از آقامحمدخان تا محمد شاه قاجار و جلوه ناصرالدین شاه را به طور مفصل و سلطنت مظفرالدین شاه و چگونگی تقرب یافتن وی نزد شاه و درگذشت نویسنده یعنی میرزا علی خان امین الدوله در سال ۱۳۲۳ قمری را به طور مشروح بیان نموده است.

در تحقیقات اخیر از این اثر ارزشمند استفاده قابل توجه‌ای شده است .

کتاب خاطرات حاج سیاح :

این کتاب ارزشمند به کوشش حمید سیاح و به تصحیح سیف‌الله گلکار در سال ۱۳۴۶ به چاپ رسیده شامل اطلاعات ذی‌قیمتی از شرح حال محمدعلی فرزند محمدرضا محلاتی معروف به حاج سیاح و سفرهای او به بوشهر در سال ۱۲۹۴ که ۳۰ سال از سلطنت ناصرالدین شاه گذشته و شامل سفرهای خود به شهرهای ایران و شرح حالی از حال ناصرالدین شاه و ملاقاتهای خود با سیدجمال‌الدین در مرحله اول ورود به ایران و در ادامه جریانهای سالهای مشروطه ارسال ۱۳۱۵ الی ۱۳۲۴ و درنهایت نیز از سلطنت محمدعلی شاه تا فرار او از تهران را شرح داده است .

در تحقیقات اخیر از مباحث ورود سید جمال‌الدین به ایران در مرحله اول و ملاقات وی در اصفهان با سید جمال و ملاقاتهای سید جمال با ظل‌السلطان و در سفر دوم ورود سید جمال به ایران و شرح حال